

Zaštićeni govori slavonskoga dijalekta

Marinković, Karmela

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:757817>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-13**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij mađarskog jezika i književnosti i hrvatskog jezika i
književnosti

Karmela Marinković

Zaštićeni govori slavonskog dijalekta

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Silvija Ćurak

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij mađarskog jezika i književnosti i hrvatskog jezika i
književnosti

Karmela Marinković

Zaštićeni govori slavonskog dijalekta

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologija, grana kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Silvija Ćurak

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 20. 9. 2020.

Karmela Marinković 012223905

ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Hrvatski jezik dijeli se na tri narječja, a to su štokavski, kajkavski i čakavski. Svako od tih narječja nadalje možemo podijeliti na razne dijalekte koji su prožeti svojom posebnosti i raznolikošću. U ovom radu tematizirat će se govor Starih Perkovca i Siča čiji je govor uslijed raznih povijesnih događanja i migracija uspostavio svoju autentičnost. Proučavat će se fonološke osobitosti, naglasni sustav, odraz jata, samo podrijetlo riječi te frazemi i ostalo. U današnje vrijeme kada je engleski jezik postao globalni, u doba modernizacije i posljedica koje ona sa sobom nosi, nužno je sačuvati autohtone dijalekte kao dio kulturne baštine.

KLJUČNE RIJEČI: hrvatski jezik, dijalekt, Stari Perkovci, Siče, fonološke osobitosti

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. RANA POVIJEST ŠTOKAVSKOG NARJEČJA	7
2.1. Najraniji tekstovi štokavskog narječja	8
2.2. Zapadna i istočna štokavština	8
2.3. Granice štokavskog narječja	9
2.4. Kriteriji klasifikacije štokavskog narječja	9
3. SLAVONSKI DIJALEKT	11
4. RASPROSTIRANJE SLAVONSKOGA DIJALEKTA	13
4.1. Rasprostiranje slavonskoga dijalekta unutar hrvatskih državnih granica Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema	14
4.2. Dijalekti slavonske Posavine	14
5. DIJALEKT STARIH PERKOVACA	16
5.1. Govor Starih Perkovaca	17
5.2. Fonologija	17
5.2.1. Naglasni sustav	17
5.2.2. Odraz jata	18
5.2.3. Ostale fonološke osobitosti	18
6. GOVOR MJESTA SIČE	20
6.1. Naglasak	23
6.2. Fonološke osobitosti	24
6.2.1. Odraz jata	24
6.2.2. Izgovor vokala	24
6.2.3. L na kraju sloga	25
6.2.4. Šćakavizam	25
6.2.5. Dj i tj u glagola ostaje nepromijenjeno	25
6.2.6. Umekšavanje glasova l i n ispred i	26
6.2.7. Gubljenje glasa h	26
6.2.8. Ostale fonološke osobine	26
6.3. Podrijetlo riječi	27
6.4. Frazemi	27
7. HRVATSKI GOVORI KAO NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA	28
8. ZAKLJUČAK	32
LITERATURA	33

1. UVOD

Hrvatski jezik je dijalektički vrlo raščlanjen i podijeljen je na tri glavna narječja, štokavsko, čakavsko i kajkavsko, kao i na mnogo više dijalekata i bezbroj govora. Prema dijalektologu Josipu Lisacu (2009), hrvatski su dijalekti, iako nedovoljno proučeni, znanstveno vrlo zanimljivi i važni te su ogromno blago hrvatskog naroda koje se mora što više sačuvati. Proširujući proučavanje i istraživanje hrvatskih organskih idioma izvan jezičnog okvira i povezujući se sa ovim znanstvenim pogledom na raznolikost hrvatskih regionalnih i lokalnih dijalekata te sociolingvistički, kulturni, a zatim i identitetski aspekt, zaključuje se da se i standardni i materinji jezik mogu smatrati sastavnim dijelom nacionalnog i regionalnog identiteta.

2. RANA POVIJEST ŠTOKAVSKOG NARJEČJA

Proto-štokavski idiom pojavio se u 12. stoljeću. U sljedećim stoljećima štokavština je podijeljena na dvije zone: zapadnu, koja je pokrivala veći dio Bosne i Hercegovine i Slavoniju u Hrvatskoj; istočnu, koja dominira u Srbiji, najistočnijoj Bosni i Hercegovini i većim dijelovima Crne Gore.

Zapadnu štokavštinu uglavnom je obilježavao sustav s tri akcenta, dok je istočna štokavština obilježena sustavom s dva naglaska.

Prema istraživanjima povijesne lingvistike, staroštokavski je bio dobro uspostavljen do sredine 15. stoljeća. U ovom se razdoblju još uvijek u različitoj mjeri miješao s crkvenoslavenskim. Prema Ivi Banacu na području današnje Slavonije, Bosne i Hercegovine (zapadno od linije Brčko, Vlasenice i Neretve) i na primorju između Kotorskog i Cetinskog srednjovjekovnog Hrvata govorio se stari zapadno-štokavski dijalekt za koji neki vjeruju da potječe iz čakavskog, dok su srednjovjekovni Srbi govorili dva narječja, stari istočni štokavski i torlački.

Štokavski je dijalekt prvotno obuhvaćao znatno manje područje nego što pokriva danas, što znači da se štokavski govor proširio u posljednjih pet stoljeća, pretežno na štetu čakavskih i kajkavskih idioma.

Suvremena arealna raspodjela ova tri dijalekta, kao i njihova unutarnja slojevitost (štokavsko i čakavsko posebno) prvenstveno je rezultat migracija nastalih širenjem Osmanskog carstva na Balkanu. Migracijski valovi bili su posebno snažni u 16.-18. stoljeću, donoseći velike jezične i etničke promjene na srednjojužnoslavenskom području.

Daleko najbrojnije, pokretne i ekspanzionističke migracije bile su one ijekavsko-štokavskih govornika istočne Hercegovine, koje su se proširile na veći dio zapadne Srbije, mnoga područja istočne i zapadne Bosne, velike dijelove Hrvatske (Banovina, Kordun, Lika, dijelovi Gorskog kotara, kontinentalni dijelovi sjeverne Dalmacije, neka mjesta sjeverno od Kupe, dijelovi Slavonije, jugoistočna Baranja itd.). Te su migracije igrale i središnju ulogu u širenju neo-štokavskih inovacija.

Štokavsko narječje kojim govore Hrvati ima više dijalekata, postoje inovativni novi štokavski dijalekti ikavski kakvima se govori u zapadnoj Hercegovini, na području Dalmatinske zagore, Like, dijelovima područja Velebita te u nekim mjestima Gorskog kotara, Vojvodine, Bačke i u susjednim mađarskim područjima. Hrvati u istočnoj Hercegovini, a nedavno i na

dubrovačkom području te na mnogim mjestima u bivšoj Vojnoj krajini, govore novom štokavštinom.

2.1. Najraniji tekstovi štokavskog narječja

Proto-štokavsko ili crkvenoslavensko sa sastojcima rođenog štokavskoga zabilježen je u pravnim dokumentima poput povelje bana Kulina, kojim se regulira trgovina između Bosne i Dubrovnika u Hrvatskoj, iz 1189. godine, i u liturgijskim tekstovima poput Grškovićevih i Mihanovićevih fragmenata, oko 1150., u južnoj Bosni i Hercegovini.

Mišljenja stručnjaka podijeljena su s obzirom na to koliko ovi tekstovi, posebno pergament Kulin ban, sadrže suvremenu štokavsku vernakularu. Uglavnom štokavski, sa sastojcima crkvenoslavenskih, brojni su pravni i komercijalni dokumenti iz predosmanske Bosne, Huma, Srbije, Zete i južne Dalmacije, posebno Dubrovnika.

Prvi sveobuhvatni štokavski tekst, vatikanski hrvatski molitvenik, napisan u Dubrovniku desetljeće ili dva prije 1400. U sljedeća dva stoljeća štokavski pučki tekstovi pisani su uglavnom u Dubrovniku, drugim jadranskim gradovima i otocima pod utjecajem Dubrovnika, kao i u Bosni, od strane bosanskih franjevac i bošnjačke muslimanske narodne alhamiada literature – prvi primjer su „Chirwat turkisi“ ili „Hrvatska pjesma“, datirani iz 1589.

2.2. Zapadna i istočna štokavština

Josip Lisac u knjizi *Hrvatska dijalektologija* (2003.) opisuje širenje zapadne i istočne štokavštine u razdoblju prije migracije. Zapadna štokavština graničila je u 16. i 17. stoljeću s kajkavskim i čakavskim dijalektom i istočnim štokavskim. Granica s kajkavskim narječjem bila je od ušća Une i Save na sjeveroistok, istočno od današnje Virovitice i dalje do Mađarske.

Čakavsko-zapadna štokavska granica obuhvaćala je područje istočno od Une, a izbijala je na more istočno od Cetine. Otoci su bili čakavski, a obala zapadnoštokavska. Pretpostavlja se da je granica između dva štokavca išla Dunavom do područja zapadno od Drine i još uvijek nedaleko od današnje Foče. Nastavila je prema Neretvi i izašla na more u Boku Kotorsku. Područje istočne štokavštine bilo je od područja zapadne štokavštine do područja torlačkog dijalekta (Lisac: 2003: 16).

Štokavsko narječje je najrasprostranjenije narječje u Republici Hrvatskoj. Štokavski se dijalekt, osim u Hrvatskoj, govori i izvan njezinih granica u susjednim zemljama: Bosni i

Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori. Štokavski se govori i u drugim zemljama poput Italije, Austrije, Mađarske, Rumunjske.

2.3. Granice štokavskog narječja

Lisac jasno definira granice štokavskog narječja: na sjeverozapadu je granica na Dravi kod Virovitice, odakle se ide u okolicu Bjelovara, a zatim na jug do Jasenovca. Granica ide na zapad, do Petrinje i dalje do okolice Karlovca i okolice Ogulina. U Gorskom kotaru, Lici, Sungeru, Mrkoplju, Moravicama, Gomirju potječu iz Štokava, a na obali, štokavci već žive jugoistočno od Novog. Obala je i dalje štokavska, s izuzetkom čakavskog Senja.

U okolini Zadra još uvijek su donekle čakavski Novigrad, Privlaka, Bibinje, Sukošan itd. Omiška je obala uglavnom čakavska, ali štokavci su dobro zastupljeni: Nin, Zaton, Sveti Petar na moru, Pirovac, Šibenik i okolica, Seget, itd. Štokvski je zapadni Pelješac, također Mljet i ostali otoci u okolini Dubrovnika. Štokavca ima i na Korčuli, Hvaru, Braču, Šolti itd.

Na jugoistoku granica započinje kod Dečana, ide do ušća Labe u Sitnicu, zatim do planine Pasjače i zapadno od Prokoplja do Stalaća i do granice s Bugarskom istočno od Zaječara. Izvan ograničenog područja, štokavska granica uglavnom se podudara s granicama Hrvatske, Crne Gore i Srbije prema drugim zemljama izvan bivše Jugoslavije, s tim da je Bosna i Hercegovina štokavska. Izvan tih granica štokavska oaza postoji između Križevaca i Koprivnice, blizu Čazme, na Žumberku, u Gorskom kotaru (Lisac: 2003:15).

2.4. Kriteriji klasifikacije štokavskog narječja

Tri su kriterija od posebne važnosti za odvajanje jednog dijalekta od drugog. Prvi je kriterij stupanj razvijenosti akcentuacije, koji određuje je li akcentuacija novoštokavska ili nije.

Drugi kriterij je refleks jata, koji može biti: ikavski, ijekavski i ekavski.

Treći kriterij je suglasnički kriterij: šćakavizam ili štakavizam koji označava zadržavanje skupova št, žd, šć i žž u nekim riječima.

Uz tri glavna kriterija Lisac navodi i još poneki kao što su: tip deklinacije, postojanje ili nepostojanje imperfekta ili aorista itd.

Osnovne značajke štokavskoga narječja

1. Što ili šta kao zamjениčka riječ;
2. Razlikovanje dvaju kratkih i dvaju (ili triju) dugih uzlaznih i silaznih naglasaka;
3. Sačuvane nenaglašene duljine, ali ne dosljedno u svim govorima;
4. U kao refleks stražnjeg nazala i samoglasnog -l
5. Skupina v + slabi poluglas daje u (unuk);
6. Šva daje a;
7. Premetanje w6se u sve;
8. Prijelaz čr- u cr;
9. Promjena -l na kraju riječi ili sloga u o ili u a ;
10. Promjena d' u ʒ ;
11. Promjena cr u tr u riječi trešnja ;
12. Č i ʒ od jt. jd. – poč(i). po ʒem 20 (poći je češće);
13. Tzv. novo jotovanje dentalnih (d,t,z,s,c) i labijalnih (b,p,f) suglasnika;
14. Gubljenje fonema x (postoje odstupanja);
15. Nastavak –a u G množine imenica muškog i ženskog roda (postoje odstupanja);
16. Nastavak –u u L jednine imenica muškog i srednjeg roda;
17. Umetak -ov- / -ev- u množini većine jednosložnih imenica muškoga roda;
18. Izjednačenje D L I množine imenica (postoje odstupanja);
19. Čuvanje nastavka –og(a) u G i A jednine muškog i srednjeg roda zamjениčko-pridjevske deklinacije;
20. Poseban oblik s nastavkom –a za srednji rod u N množine zamjениčko-pridjevskepromjene;
21. Čuvanje aorista;
22. Posebne konstrukcije uz brojeve 2, 3, 4;
23. Znatan broj turcizama. (Lisac: 2003: 17-18).

3. SLAVONSKI DIJALEKT

Govori slavonskog dijalekta u lingvističkoj znanosti zvanoj dijalektologija su dijalekti štokavskog narječja u kojima se sustavno čuje poseban naglasak, zavnuti (hrvatski akut) koji označavamo znakom \sim . Dakle, kad čujemo izgovor jezika vrsta tri jutra zemlje, jã, donesi mi vodě, sačŭvã, pomãžě, crkva i slične kod štokavaca to su svakako govori slavonskog dijalekta. Govori slavonskog dijalekta obično se nazivaju šokačkim dijalektima jer je njima govorila hrvatska etnička skupina Šokci (Berbić Kolar i Kolenić, 2014).

U znanosti koja proučava dijalekte, dijalektologiju, šokački govori nazivaju se dijalektima slavonskog dijalekta, a također i staroštokavski šćakavski, nenovoštokavski arhaični šćakavski dijalekt (Berbić Kolar i Kolenić, 2014:6).

Slavonski dijalekt naziv je za hrvatske staroštokavske dijalekte smještene u slavonskoj Posavini, slavonskoj Podravini, središnjem istočnom dijelu Slavonije, u hrvatskom dijelu Baranje i ponegdje izvan Republike Hrvatske (ponegdje u sjeveroistočnoj Bosni, na zapadu Bački Dunav u Srbiji i nekoliko mjesta uz Dravu u Mađarskoj) (Berbić Kolar i Kolenić, 2014:8).

Važno je napomenuti da slavonski dijalekt govore isključivo Hrvati. S obzirom na to da se slavonskim dijalektom govori ne samo u Slavoniji, već i u Baranji i izvan granica Republike Hrvatske, naziv ovog dijalekta ne obuhvaća sva područja, ali ni jedno ime ne može pokriti sva značenja. Čitava Slavonija ne govori slavonskim dijalektom (Berbić Kolar i Kolenić, 2014:8).

Slavonski dijalekt rasprostranjen je u južnom i sjevernom dijelu Slavonije, u središnjem istočnom dijelu oko Našica, Đakova, Vinkovaca i u središnjem zapadnom dijelu oko Požege. Slavonskom narječju možemo dodati dijalekte Hrvata iz Iloka, Bapske, Tovarnika i drugih mjesta koja su se u novije vrijeme smatrala dijelom šumadijansko-vojvođanskog dijalekta i ilačkog dijalekta (Berbić Kolar i Kolenić, 2014).

Iz samog naziva ovog dijalekta lako je zaključiti da se ono zemljopisno nalazi na području Slavonije. Međutim, slavonski dijalekt govori se i na nekim mjestima izvan granica naše domovine, kao i na području Baranje. Lisac temeljito određuje granice slavonskog dijalekta, koje postavlja na području između Mačkovca na posavskom jugozapadu, zatim dalje na sjever prema Novoj Gradiški, sve do Velike (Berbić Kolar i Kolenić, 2014:8).

Istočno, slavonski dijalekti uključuju teren Kutjevo, a područje se sužava na Šušnjevcima sjeveroistočno od Slavonskog Broda. Na istoku doseže Gorjane kod Đakova, na sjeveroistoku

obuhvaća Bogdanovac, na jugoistoku Račinovce na Savi. Južna granica je Sava. Izuzetak je područje oko Orašja. Slavonskim dijalektom govori se i na području Vinkovaca u mjestima Antin i Tordinci. (Lisac: 2003: 31).

U pravilu ovaj dijalekt govore samo Hrvati. Slavonski dijalekt smješten je na širem području rijeka Save, Drave i Dunava, pa je prema tome podijeljen na Posavinu, Podravinu i Dunav. U djelu *Sičanske riči*, Emina Berbić Kolar i Ljiljana Kolenić podijelile su slavonski dijalekt na južni ili posavski poddijalekt (ikavski, ikavsko-jekavski i ekavski), sjeverni ili podravski poddijalekt (ekavski) i baranjski poddijalekt (ikavsko-ekavski) (Lisac 2003: 35).

U staroštokavske slavonske dijalekte ubrajaju se hrvatska posavina (hrvatski i dijelom bosanski), podravski, baranjski i bački dijalekti, koje karakterizira prije svega arhaična akcentuacija (npr. vodä, G. vode, motikä) i morfologija (g. krâv, dan, rešet). Govornici dotičnog dijalekta često se nazivaju Šokcima, a njihov govor šokäčki (Lisac 2003: 44-49).

Mnogi slavonski staroštokavski dijalekti su u lošem sociolingvističkom položaju – pod velikim su pritiskom standardnog jezika, susjednih novoštokavskih dijalekata i brojnih doseljenika novoštokavaca. Na mnogim mjestima samo stariji ljudi još uvijek govore stari štokavski, dok mlađi već govore novoštokavski, koji se širi iz većih središta (Lisac 2003: 51).

Od Ivšićevih vremena, na primjer, veća mjesta poput Đakova ili Slavonskog Broda potpuno su novoštokavizirana. Stoga bi dotični govori trebali biti opisani što je prije moguće, jer mnogim prijeto izumiranje ili radikalna promjena smjera novoštokavskog (Lisac 2003: 51).

4. RASPROSTIRANJE SLAVONSKOGA DIJALEKTA

Govori slavanskog dijalekta arhaični su štokavski govori, stoga čuvaju stanje najstarijeg hrvatskog štokavskog narječja. Posavske govore slavanskog dijalekta detaljno i znanstveno savršeno opisao je hrvatski dijalektolog i povjesničar jezika, jedan od najboljih hrvatskih dijalektologa svih vremena u prvoj polovici 20. stoljeća, 1913. godine, Stjepan Ivšić u nenadmašnoj studiji Današnji Posavski dijalekt (Ivšić, 1913).

Upravo on naglašava uporabu akuta (zavinuti naglasak) kao glavno obilježje posavskog govora. U hrvatskoj se dijalektologiji upotreba ovog naglaska u štokavskom narječju smatra temeljnim obilježjem svih govora slavanskog dijalekta, a ne samo posavskog poddijalekta. Valja napomenuti da se hrvatski akut javlja uglavnom u čakavskom narječju, prisutan je i u kajkavskom, a u štokavskom narječju, koje je najveće narječje među Hrvatima, ostvaruje se samo u slavanskom dijalektu (Ivšić, 1913).

Zbog svoje arhaičnosti, ovaj je naglasak često povezan s čakavskim dijalektom. Važno je reći da se zavinuti naglasak javlja u sva tri hrvatska narječja, ali u štokavskom dijalektu samo u slavanskom dijalektu. Sam naziv slavanski dijalekt geografski određuje širenje ovog štokavskog narječja (Ivšić, 1913).

Naravno, naziv (pojam) nikada ne pokriva sva značenja, pa naziv slavanski dijalekt ne pokriva u potpunosti geografsku rasprostranjenost slavanskog narječja. Zaista se slavanski dijalekt širi u Slavoniji, ali i u Baranji i na nekim mjestima izvan hrvatske državne granice. Ako uzmemo u obzir da se slavanski dijalekt ostvaruje na mjestima štokavskog narječja koja poznaju zavinuti akcent (˘), onda možemo reći da se slavanski dijalekt ostvaruje unutar Hrvatske u većem dijelu Slavonije, zapadnog Srijema i Baranje, a izvan Hrvatske u nekoliko mjesta u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Mađarskoj (Berbić Kolar i Kolenić, 2014).

4.1. Rasprostiranje slavonskoga dijalekta unutar hrvatskih državnih granica Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema

Slavonski dijalekt širi se u Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, ali ne u svim lokalnim dijalektima Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, već na širem području uz najveće hrvatske rijeke. Tako obično dijelimo slavonski dijalekt na posavsku, podravsku i podunavsku. Slavonska Posavina uglavnom je ikavska i ikavsko-jekavska (Berbić Kolar i Kolenić, 2014).

4.2. Dijalekti slavonske Posavine

Dijalekti slavonske Posavine uglavnom su ikavski i ikavsko-jekavski. Stjepan Ivšić u svojoj opsežnoj studiji *Današnji posavski dijalekt* detaljno opisuje posavski dijalekt, a na samom početku svog rada govori o vlastitoj reakciji na slavonski posavski dijalekt: „Kako me već zanimalo naš jezik, bio sam iznenađen, što se nije složilo s našim književnim govorom”. (Ivšić, 1913: 124).

Ikavski se govori u mjestima oko Nove Gradiške: Vrbje, Nova Kapela, Magić Mala, Godinjak, Mačkovac, Dolina, Davor, Batrina, Brodski Stupnik, Oriovac, Kobaš, Staro Petrovo Selo, Komarnica.

U požeškom dijelu Slavonije mjesta južno i sjeverno od Požege (Pleternica, Kaptol, Velika, Stražeman, Biškupci, Ruševo, Bektež, Sovski Dol, Paka, Bučje, Zagrađe ...) govore ikavski.

Na istoku Posavine može se čuti ikavski odraz jata (Otok, Komletinci, Đeletovci, Novo Selo, Nijemci, Vrbanja, Soljani, Drenovci ...).

Ikavsko-jekavski odraz jata prevladava u središnjoj Posavini od Banovaca i Bebrine preko govora oko Slavanskog Broda i to tako da dugi jat daje i, a kratki daje je. (Varoš, Sibinj, Podvinje, Tomica, Rastušje, Grabarje, Podcrkavlje, Glogovica, Dubovik, Gornja Vrba, Donja Vrba) oko Vrpolja i Đakova (Trnava, Stari Perkovci, Novi Perkovci, Andrijevc, Sredanci, Zoljani, Kupina, Divoševci, Čajkovci, Vrpolje, Strizivojna, Budrovci, Piškorevci, Satnica, Gorjani, Forkuševci, Semeljci, Mrzović, Vrbica, Gundinci, Beravci, Velika i Mala Kopanica, Sikirevci), oko Županje (Babina Greda, Rajevo selo, Štitar, Bošnjaci, Posavski Podgajci, Gunja).

Ekavski dijalekt govori se južno i zapadno od Vinkovaca i u njima svako jato daje e (Retkovci, Prkovci, Andrijaševci, Cerna, Vođinci, Ivankovo, Šiškovci, Privlaka, Stari Mikanovci, Novi Mikanovci) (Berbić Kolar, Kolenić: 2014: 14-15).

Na slavonskom dijalektu govori se uglavnom u Slavoniji, ali njegovo područje nije ograničeno samo na Slavoniju: prostire se na područje Baranje-Bačke južno od mađarske granice, zatim na grupu sela oko Orašja u susjednoj bosanskoj Posavini, a obilježja slavonskog tipa su djelomično sačuvani. Hrvati su u nekoliko hrvatskih sela južno od Kaloče u Mađarskoj.

Slavonski se dijalekt dijeli na tri osnovna poddijalekta: podravski (na sjeveru, uz rijeku Dravu), posavski (na jugu, uz rijeku Savu) i južnobaranjski ili baranjskobački (južno od granice s Mađarskom). U Slavoniji su prisutni i govornici drugih dijalekata, u prvome redu novoštokavskoga (i)jekavskoga dijalekta, koji se prostire središnjim slavonskim pojasom, između posavskoga i podravskoga.

Posavski se, s druge strane, govori u skladu s refleksom nekadašnjeg glasa, a dijeli se na ikavski, ekavski i ikavsko-ekavski. Ikavsko posavsko narječje proteže se na zapadu i krajnjem istoku zone Posavine, bočno obuhvaćajući ikavsko-jekavsko i ekavsko narječje u središnjoj Posavini (Finka i Šojat, 1975: 21). Ikavsko-jekavsko narječje najrasprostranjenije je posavsko narječje, smješteno uglavnom u središnjem dijelu Posavine (uključujući sedam sela u bosanskoj Posavini oko Orašja).

Već je M. Rešetar u svom djelu *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* iz 1900. podijelio neke štokavske govore prema tome koliko je sačuvao stariji naglasak, razlikujući tri stupnja određujući ih prema tome ostaje li stariji naglasak:

- u svim slogovima bez iznimke: sesträ, lopäta, jezd'k, neprävda, vodę;
- u svim slogovima osim otvorenih dočernih: lopäta, jezd'k, neprävda, ali ne svolä, sesträ;
- samo u dugim slogovima: neprävda, vodę, ali ni lopäta, jezd'k, ni svilä, sesträ.

Poznato je da je Ivšić već u *Prilogu slavenskom akcentu* iz 1911. utvrdio da je čakavski naglasak, kako ga naziva, prisutan i u posavskom govoru, ispravljajući prethodne (čak i Rešetarove) zapise u primjerima poput vodé, vodóm, letím (Rešetar, 1900: 26) u vodě, vodôm, letím (Ivšić, 1911: 144).

Na temelju prikupljenih podataka Ivšić je formirao devet akcentskih skupina od kojih je IX. "najmlađa", s dominacijom neoštokavskih akcenata i akcentskih položaja (vòdē, sačŭvām, òstō, nòsili, òtac, kázali, rúkōm i kazívō), i ja, „najstariji“, s dobro očuvanim starohrvatskim

naglascima i akcentski položaji (vodā, sač ostô, nosd'li, otäc, kãžäli, rûkôm i kazivô) (Ivšić, 1913, I: 146).

„Iz pomenute se diobe posavskoga govora u nekoliko grupa vidi, da se u sredini negovoj, t. j. oko Broda pa do Štitara čuje u glavnom najstariji akcentat” (Ivšić, 1913: 148). Prema priloženoj karti toj najstarijoj, I. Ivšićevoj naglasnoj skupini, pripadaju 24 sela: Andrijevc (Donji), Babina Greda, Beravci, Čajkovci, Divoševci, Gundinci, Jaruge, Kruševica, Kupina, Novigrad, Prnjavor, Sikerevci (Sikirevci), Sredanci, Stari i Novi Perkovci, Strizivojna, Stružani, Svilaj, Šamac, Velika i Mala Kapanica, Vrpolje, Trnava i Zoljano (Zoljani).

Posavski govor pripada štokavskom narječju i slavonskom dijalektu, točnije smatra se jednim od dva poddijalekta slavanskog narječja i naziva se još i južnim. Drugi je poddijalekt podravski ili sjeverni, a u njega je teško uključiti i baranjske govore slavanskog dijalekta koji su smješteni još sjevernije od slavonskih podravskih govora, a imaju obilježja oba (Kolenić 1998: 214).

Zajednička je osobina govora slavanskoga dijalekta, kada je riječ o akcentuaciji, čuvanje neoakuta i uopće starijega stanja.

Posavski dijalekt čuva staru akcentuaciju, a najstariji je najbolje očuvan u središnjem dijelu slavonske Posavine - oko Broda do Štitara (Ivšić 1913: 148).

U ostalim dijelovima se u većoj ili manjoj mjeri počela razvijati novoštokavska akcentuacija, na što je utjecalo i doseljavanje stanovništva (prvenstveno iz Bosne i Hercegovine tijekom 16. i 17. stoljeća te kasnije do sredine 20. stoljeća), a kako se razvijao, moguće je uočiti primjer gore navedenog. Dakle, posavski poddijalekt ima peteroakcenatski sustav, a na nekim se područjima pojavljuju još dva naglaska - poluduga i spora. No, ti su naglasci tek rubni fenomen (Ivšić 1913: 150–152).

5. DIJALEKT STARIH PERKOVACA

Stari Perkovci su naselje smješteno u Republici Hrvatskoj, a administrativno i politički pripadaju Brodsko-posavskoj županiji i općini Vrpolje. Prema popisu iz 2011. godine, u Starim Perkovcima ima 1123 stanovnika. Prema usmenoj predaji, naselje datira iz 1752. godine, kada su se tamo doselili stanovnici obližnjih Starih Perkovaca, istinski potomci onih Hrvata koji su se ovdje naselili između Save i Drave.

Sljedećih godina Perkovčani su svjedočili brojnim povijesnim događajima koji su uvjetovali njihovu svakodnevicu, a s tim i jezik kojim su govorili. Primjerice, turski su utjecaji bili posebno snažni tijekom 18. stoljeća, tako da su se brojne riječi tog podrijetla uvukle u pore govora svih onih koji su bili u kontaktu s Turcima.

Izvori navode da su stanovnici Starih Perkovaca također bili dio Vojne krajine, a dokaze za prethodnu tvrdnju nalazimo i danas, posebno u leksikonu. Uz to, turski utjecaji dolazili su i do stanovništva doseljenog iz susjedne Bosne i Hercegovine. Uz to, iz hrvatske povijesti poznato je da su nakon Turaka tim područjima vladali Austrijanci i Mađari koji su također ostavili svoj trag.

Iako je ruralno područje, patilo je i od posljedica mađarizacije i germanizacije, danas su Novi Perkovci dio moderne hrvatske države, ali svoju tradiciju njeguju s posebnom pažnjom u okviru Kulturno-umjetničkog društva Perkovčani.

5.1. Govor Starih Perkovaca

Govor Starih Perkovaca dio je posavskog poddijalekta, a sljedeća poglavlja opisuju kako je ostvarena ta pripadnost. Analiza jezičnih značajki ovog govora provedena je na tri razine: fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj, a uspoređivana je prvenstveno s radovima Stjepana Ivšića na ovom poddijalektu i doktorskom disertacijom Nine Mance o podravskim dijalektima koji služe kao dokaz jezične raznolikosti štokavskog narječja u Slavoniji.

5.2. Fonologija

5.2.1. Naglasni sustav

Ivšić ističe zavinuti naglasak (tzv. akutni ~) kao glavnu odrednicu posavskih govora, a svojom najčešćom pojavom na području slavonske Posavine objašnjava naziv Posavina. Taj se naglasak pojavljuje i u govoru Starih Perkovaca, a posebno se očituje u osobnim zamjenicama (jã, õn, mĩ), iako ne nedostaje u drugim vrstama riječi (igrãčka, naberẽm, prvĩ, ovã, šokãčki, tũd).

No, akut se ne ističe kao odrednica isključivo posavskog poddijalekta, već je sačuvan u podravskim govorima. Zajednička im je i nedavna hrvatska akcentuacija prema kojoj, osim jata, postoje i četiri standardna naglasaka (Mance, 2014: 160):

- kratkosilazni: prestãle, mõje

- kratkouzlazni: ćèla (=htjela), dùda (=dud)
- dugosilazni: dâli, sôk
- dugouzlazni: jućé (=jučer), ónda.

Odstupanja od standardnog sustava naglasaka već se vide iz ovih primjera. Prije svega, naglasak na posljednjem slogu pojavljuje se kao u primjerima: jučer ili uskoro (= skoro), a na srednjem slogu postoje i silazni akcenti, npr. gotòva, rukìca ili avlìja. Jedna od težnji govornika iz Starih Perkovaca je prenošenje naglasaka na prednaglsnicu, a izrazi poput: idem ù Đakovo ili ošla je ù polje mogu se redovito čuti.

5.2.2. Odraž jata

Ono što razlikuje podravske govore od posavskih govora je odraž jata. Naime, dok posavskim poddijalektom dominira raznolikost odraza jata, podravski su dijalekti uglavnom ekavski s nekoliko ijekavskih.

Govor Starih Perkovaca obilježen je ikavsko-jekavskim odrazom jata, što je vidljivo na primjeru dite (N jd.), djeteta (G jd.) u kojem se ostvaruje dugi izgovor tog glasa glasom i, a kratki izgovor skupine glasova je. S druge strane, pojavljuju se i tragovi ikavizma, ali češće kao iznimke kada se i dugi i kratki jat odražavaju glasom i (npr. vrime = vrijeme, lipa = lijepa, ligat = lijegati).

5.2.3. Ostale fonološke osobitosti

Osim odraza glasa jat, odstupanja od standardnoga hrvatskog jezika prisutna su i u uporabi ostalih samoglasnika. Tako se glas *a* gubi u tvorbi glagolskog pridjeva koji djeluje u muškom rodu, što stvara oblike kao što su: išo (= otišao), čestito (= čestitao), mogo (= mogao), narezo (= izrezati) ili došo (= došao).

Ista je situacija i u podravskim govorima u kojima se samoglasnici gube na početku riječi, a primjeri postoje i u posavskom govoru Starih Perkovaca (npr. va (= ova), vamo (= ovamo), nako (= onako), iako u manjoj mjeri. Gubitak glasova također je prisutan među suglasnicima, a prototip fenomena je gubitak glasa *h*. Kao što je slučaj s podravskim dijalektima, ovaj glas može biti odsutan bilo gdje u riječi (Mance, 2014: 16):

- na početku: rana (=hrana), ladnetina (=hladetina)
- u sredini: povatat (=pohvatati), njiove (=njihove)
- na kraju: gra (=grah), bijeli (=bijelih), nje (=njih).

Ponekad je ovaj glas zamijenjen glasom v, stvarajući tako oblike poput: kruv (= kruh), suv (= suh), kuvati (= kuhati) ili vrpa (= grozd). S tim u vezi, suglasnička skupina hv ponekad se odražava kao zvuk f (npr: Faljen Isus! (= Hvaljeni Isus!) Fala (= hvala)) ili od nje ostaje samo zvuk v (npr. uvatit (= uhvatiti)).

Suprotno tome, samoglasnici se ponekad dodaju na kraju riječi, a razlog tome leži u jednostavnosti izgovora. Takva je pojava posebno česta pri izgovoru riječi stranog podrijetla poput riječi bicikli (= bicikl) ili prezime Rajzli (= Rajzl), ali se pojavljuje i u hrvatskim riječima (npr. doka (= dok)).

Ponekad se suglasnici dodaju na kraj riječi, iako je to puno rjeđe (npr. ondak (= tada). To je odrednica govora Starih Perkovaca i šćakavizama, koju Lisac navodi i kao odrednicu govora slavonskog dijalekta. Primjerice, stanovnici tog mjesta uvijek će reći šćap, a ne štap i nekoga će ušćipnit, a ne štipati.

Međutim, u podravskim dijalektima te su se stare skupine *skj i *stj neravnomjerno odražavale kao skupina šć glasova, pa je Mance tu jezičnu osobinu u manjoj mjeri zabilježila u govoru Črnkovaca, dok je u govoru Gata bila češća i Brod. Glasovne promjene se uglavnom provode.

Prije svega, već spomenuta jotacija provodi se na isti način kao i u standardnom jeziku, ali se proširuje i na skupine koje nisu jotirane u standardnom jeziku. Takav je slučaj s omekšavanjem glasa n kao u primjerima nečega (= nečega), njeki (= neki) ili nekoga (= nekoga), a očito je da se to događa kada je glas n ispred glas e. Podravski govori i u primjerima koji ne postoje u standardnom jeziku, već omekšavanje glasa n samo u nekim govorima, na primjer u govoru Podravskog Podgajca gdje se također pojavljuje omekšavanje glasa l.

Istu pojavu bilježi i Mance u podravskim govorima. Izostanak sibilizacije primijećen je i u govoru Starih Perkovaca, npr. knjigi, kao i u podravskim govorima. Jednačenje po zvučnosti i prema mjestu tvorbe provode se dosljedno.

Govor Starih Perkovaca sastavni je dio štokavskog narječja, a iako utječe na mali broj govornika, jednako obogaćuje slavonski dijalekt u koji se u potpunosti uklapa. Svojim se odrednicama općenito uklapa u opis posavskih govora koje nudi Stjepan Ivšić. Tako nalazimo noviju hrvatsku akcentuaciju s četiri osnovna naglasaka i očuvanim akutom (zavnuti naglasak).

Sustav naglaska, međutim, odstupa od pravila standardnog jezika kršeći pravila naglaska na posljednjem slogu i silaznog naglaska na srednjem slogu. Odraž jata je ikavsko-ekavski, ali u nekim je riječima ikavizam (npr. mlijeko) još uvijek očuvan. Što se tiče glasovnih promjena, one se uglavnom dosljedno provode, a na nekim mjestima može nedostajati sibilizacija ili hiperkorektna jotacija kojom se glasovi poput d i t uvijek jotiraju.

Gubitak samoglasnika i suglasnika posebno je očit, a glas h, kao i u ostalim štokavskim dijalektima, gubi se ili zamjenjuje samoglasnikom v. Opća značajka štokavskih govora je štakavizam, tj. škakavizam, mediji i urbana područja sve su češća pretvarajući se u štakavski.

Što se tiče morfoloških osobitosti, važno je napomenuti da Perkovčani razlikuju kategoriju živosti, što se ponovno može pripisati utjecaju prethodno navedenih čimbenika. Padežni su oblici također uglavnom u skladu s normom, ali je zadržan stari nastavak za lokativ jednine ženskoga roda –e. Veća se odstupanja pronalaze u glagolskim oblicima i to posebno kod:

- infinitiva bez kranjega i
- nastavak za glagolski pridjev radni muškoga roda u kojemu se zadnja dva samoglasnika a i o stežu i tvore o
- glagolskog pridjeva trpnog s dočekom –t.

Ističe se i fenomen nedeklinacije brojeva koji je i danas prisutan u većini suvremenih govora, kao i oblici brojeva od jedanaest do devetnaest koji se tvore sufiksom -jst umjesto -est. Uz sve navedeno, stari oblik govora najuočljiviji je iz leksikona koji obiluje stranim riječima turskog, mađarskog ili njemačkog podrijetla. Takvi oblici svjedoče o vremenu u kojem je jezik formiran i prilagođen svakodnevnim potrebama prosječnog govornika.

6. GOVOR MJESTA SIČE

Siče je naselje smješteno između autoceste i rijeke Save, 22 km jugoistočno od Nove Gradiške i 4 km južno od Nove Kapele. Smješteno je na 96 m nadmorske visine. U starijim se izvorima ne spominje, a popis stanovništva u komori 1698. godine navodi starosjedioce i njihove marve kako bi se naznačio ekonomski položaj sela i ljudi u to vrijeme (Berbić Kolar i Kolenić, 2014).

Nakon velikih kretanja stanovništva tijekom Bečkog rata, franjevci su preselili sjedište župe u Siče. 1760. Siče je imao 81 kuću, 173 obitelji i 805 katolika. Godine 1769. broj kuća smanjen

je na 77, 169 obitelji i 813 katolika. Tijekom posljednja dva stoljeća broj stanovnika se neprestano mijenjao, a prema popisu stanovništva iz 1991. godine Siče je imalo 454 stanovnika. (Zirdum 2002).

Razlog tome je vjerojatno migracija stanovništva iz sela u grad i starenje seoskog stanovništva. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, Siče je imalo 389 stanovnika. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine Siče je imalo 306 stanovnika, najmanje otkad imamo popis, odnosno iz 1857. godine. Evidentno je da broj stanovnika Siča naglo opada, što znači da se broj govornika Sičana smanjuje iz godine u godinu (Zirdum 2002).

Ako pretpostavimo da svi sadašnji 306 stanovnika ne mogu govoriti sičanski, broj izvornih govornika je manji od 306. Govor Siča je jedan od najvažnijih u proučavanju štokavskog narječja jer vjerojatno čuva najstarije stanje štokavskog narječja. Stjepan Ivšić često spominje naziv mjesta Siče i navodi što je specifično u izgovoru u tom selu. (Zirdum 2002).

Zanimljiv je izgled prvih škola na tom području. Počeli su se uspostavljati u drugoj polovici 18. stoljeća naporima vojne uprave u Krajini i pod utjecajem ideje prosvjetiteljstva. Prvim školama smatraju se župne crkve u kojima su se mladi ljudi redovito okupljali kako bi naučili temeljne kršćanske istine. Škola u Sičama započela je s radom 1771. godine (Zirdum 2002).

Učitelji su bili uglavnom Nijemci i Česi te nekolicina Hrvata. Djeca su u školi naučila čitati i pisati na hrvatskom, kao i na njemačkom jeziku, zatim brojala i imala vjeronauk. Nastava bi se često prekidala i škola bi se zatvarala na kraće ili dulje razdoblje zbog nedostatka učitelja (Zirdum 2001).

Sičanski govor jedan je od hrvatskih zaštićenih govora kao nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske. U Slavoniji je to prvi zaštićeni govor, drugi zaštićeni govor u Slavoniji je govor Starih Perkovaca, mjesta nedaleko od Vrpolja. Zanimljivo je da su oba zaštićena govora u Slavoniji iz Brodsko-posavske županije, jedan je zapadno od Slavanskog Broda (Siče), a drugi istočno od Slavanskog Broda (Stari Perkovci).

O važnosti postupka zaštite pojedinih hrvatskih dijalekata najbolje govori činjenica da su to dijalekti koji su u procesu izumiranja, a sadrže obilje jezičnih posebnosti. Ministarstvo kulture i hrvatski dijalektolozi svjesni su tih činjenica, pa su u posljednjih nekoliko godina u Republici Hrvatskoj zaštićeni arhaični hrvatski dijalekti. Do sada su zaštićeni:

- bednjanski govor,
- dubrovački govor

- govor Huma na Sutli,
- govor i toponimija sela Vidonja,
- govor otoka Suska,
- govor posavskog sela Siče,
- govor grobnička čakavština (Grobnik)
- kajkavski donjosutlanski (ikavski) dijalekt
- istro-rumunjski govori,
- žminjski govor,
- govor Starih Perkovaca,
- govor zadarskih Arbanasa
- žminjski govor.

Govor je posavskog sela Siče zaštićen rješenjem Ministarstva kulture na temelju članka 12. stavka 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara („Narodne novine“ br. 69/99,151/03 i 157/03 i članka 9. Pravilnika o registru kulturnih dobara Republike Hrvatske („Narodne novine“ br.37/01).

U rješenju o zaštiti sičanskoga govora stoji: “Utvrđuje se da govor posavskoga sela Siče ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra u smislu članka 9. stavka 1. alineja 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Za kulturno dobro iz točke 1. ovog rješenja utvrđuje se sljedeći sustav mjera zaštite:

- promicati funkciju i značaj dobra u društvu, te uključiti zaštitu dobra u programe planiranja;
- osigurati održivost dobra kroz izobrazbu, identificiranje, dokumentiranje, znanstveno istraživanje, očuvanje, zaštitu, promicanje, povećanje vrijednosti, mogućnost prenošenja tradicije nasljednicima putem formalnog i neformalnog obrazovanja, te revitalizaciju napuštenih segmenata dobra;
- senzibilizirati javnost i podupirati zaštitu i očuvanje dobra identifikacijom procesa globalizacije i društvene preobrazbe kako bi se izbjegla opasnost nestajanja, uništenja ili komercijalizacije dobra, a potaklo zblizavanje i snošljivost među ljudima;
- potaknuti izradu zavičajnoga rječnika i gramatike; -uključiti njegovanje materinskog govora u nastavne planove i programe osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja.“ (Rješenje o zaštiti govora posavskoga sela Siče, 2008.)

U proučavanju sičanskog govora svakako vrijedi krenuti od istraživanja našeg do tada nenadmašnog poznavatelja slavonsko-posavskih govora Stjepana Ivšića. Stjepan Ivšić podijelio je posavske govore u devet skupina prema naglasku.

Govor sela Siče stavio je u četvrtu skupinu za koju kaže: "IV. grupa govori: vodě, sačŭvam, ostô, nosĭli, òtac, kãzãli, rŭkôm, i kazĭvô. Tako govore ova mjesta: Brod, Varoš, Slobodnica, Kaniža, Podvine, Glogovica, Dubovik, Crni Potok, Grabarje, Bukovle, Vrba, Zadubravle, Klakarje, Garčin, Oprisavci (i druga mjesta među tima) i na zapadu Selca, Siče, Magića Mala, Komarnica, Štivica, Vrble.... U ovoj bi se grupi mogao napose metati govor u Sičama i Magića Mali, u kojemu se govori: vodě, sačŭvam, ostãl, nosĭli, òtac, kãzãli, rŭkôm, i kazĭvãl (Ivšić, 1913.: 146.-147.)

Kao što se vidi iz navoda, Stjepan Ivšić izdvojio je sičanski govor zajedno s govorom Magić Male i Selce iz IV. skupine jer spomenuti govori drže l na kraju sloga u glagolskom pridjevu muškog roda djelujući, a u ostalim govorima to l prelazi u o koji se zatim razlikuje i po naglasku. Dakle, ostali govori u grupi (Brod, Varoš, Slobodnica, Kaniža....) Imaju ostô, a Sicani (i govor Magić Male i Selca) ostãl, ostali govori u grupi imaju kazĭv?? (i govor Magić Male i Selca) kazĭvãl. Sikanski se govor često spominje u velikoj Ivšićevoj studiji, pa je i danas privukao pažnju istraživača (Kapović 2008, Jozić 2009).

6.1. Naglasak

Naglasak kod govornika koji još uvijek govore sičanski nije se puno promijenio od Ivšićevog doba, što znači da uglavnom poznaju tri stara (˘) i dva nova naglasaka (´) i prednaglasne i zanaglasne duljine koje su izgubljene u nekim kategorijama. Osim velike Ivšićeve studije (Ivšić, 1913), naglasak u sičanskom govoru zapisan je i danas i danas privlači veliku pažnju naših akcentologa (Jozic 2004, Kapović 2009).

Ovo su primjeri peteronaglasnog sustava u Sičama: zavinuti naglasak (akut): vode,̇posãl, bubnjãr, dõjdě, pomãžě, rŭkôm (uz rŭkôm), biĭ; silazni naglasak (dugosilazni): brĭg, ônda, dvã, cí, znãm, tô; brzi naglasak (kratkosilazni): kobasĭce, papřika, Marĭja, kapřja, drãč; uzlazni naglasak (dugouzlazni): rŭka, nãrod (uz rjeđe rŭkã i nãròd), čeljãde; spori naglasak (kratkouzlazni): òtac, žëna, dõbro.

Zavinuti se naglasak dobro čuva u sičanskom govoru, a on je uvijek znak arhaičnosti: vodě, jã, ti,̇posãl, ućĭl, škrĭpĭ, seljãčko, dõjdě, kãžě, malo vode... Zavinuti se naglasak počinje gubiti na kraju riječi ako je ˘ispred njega dužina: drŭštŭvôm.

Naglasci mogu stajati na svim mjestima u riječi, na početnom, središnjem i završnom slogu: ônda, žena, vînac, ôko, izlâzi, tepsîja, večèra, gorî, malo zemlje,îspèć. Ovaj govor čuva i prednaglasnu duljinu (glāvà, tràžîli, kâzâli); kao i zanaglasnu duljinu (sûšî, peñđèr, grâdî, cîdî, néma nõvâc).

Još uvijek je važno upozoriti na tzv. dvosložni akcenat, odnosno akcenat se može naći na dva sloga u riječi. Na to upozorava i Stjepan Ivšić u posavskom dijalektu (Ivšić 1913): „Dvosložni akcenti“ (Doppelakcent). Kako se u posavskom poddijalektu pojavljuje nekoliko akcenatskih skupina i kako je akcent u njemu još više pomlađen, negdje se može čuti riječ s naglaskom od dva sloga, tj. s naglaskom na dva sloga.

U takvom se slučaju slog izgovara višim glasom prema kraju riječi, a slog prema početku riječi jačim glasom (Ivšić 1913:152.) Uglavnom se primjećuje dvosložni naglasak na mjestima gdje se očekuje da će se brzim () iz posljednjeg sloga pomaknuti za jedan slog naprijed kao (̀), pa naglasak ostaje na i posljednji slog i slog ispred (žènà).

6.2. Fonološke osobitosti

6.2.1. Odras jata

Odras jata u dugim slogovima je ikavski (díte, lîp, vrîme, vînac, lîs, cínit, cîdît²⁷, svît, crîvò, síčanj), a u kratkim slogovima jekavski ((tjelesâ, pjèvat, đè, cèla, đèca, đevõjka, đèver, đèd). U jekavskim primjerima može se dogoditi jotacija tipa đèver, cèli. U nekim je primjerima zabilježen ikavski odraz jata i na mjestu kratkog jata: bilji, tirat, dica. Postoje i neki ekavski oblici: cèlo, ponèt. Utjecaj medija ne može se zanemariti ni kod starijih ljudi. Ikavsko-jekavski odraz jata obilježje je govora slavonskog dijalekta, posavskog poddijalekta.

6.2.2. Izgovor vokala

Stjepan Ivšić kaže da je u Sičama (i Starim Perkovcima) zabilježio otvoreno naglašeno e „i to samo od starije čeljadi“ (Ivšić 1913:179.) U Sičama je zabilježen takav otvoreni e, ali ne samo u starijega stanovništva: svà^e, žà^ena. Stjepan Ivšić zapisao je u Sičama izgovor vokala u kao i-glasa (KolenićBerbić Kolar 2008:85.).

Ivšić i sam tvrdi da se takvi vokali gube iz posavskih govora. Evo što o tom glasu kaže Stjepan Ivšić: „To je neobičan fenomen za štokavsko narječje, koje u posavskom dijalektu ima mjesto vokala u neki iglas. Taj je glas sličan njemačkom ü, samo je u Posavini ü više boje u-glasa. Isti sam glas čuo od nekih kajkavaca iz Podravine (na primjer iz Đurđevca).“

Taj ũ-glas imaju ova mjesta: Siče, Čajkovci, Vrpolje, Strizivojna, St. Perkovci, Babina Greda.

Ni zbog kakve jezične osobine, jedno se selo ne ruga drugom onoliko koliko se susjedi rugaju stanovnicima spomenutih sela zbog njihovog izgovora samoglasnika. Zbog toga se u-glas gubi, donekle ga istrijebljuju škole i vojna služba (Ivšić 1913:183). Takav glas, do danas su sačuvali neki govornici Starih Perkovaca (Kolenić, Berbić Kolar 2008:85), a moguće je da je prisutan i u sičanskom govoru.

6.2.3. L na kraju sloga

Na fonološkoj se razini uočava očuvanje -l na kraju sloga ne samo u imenicama i pridjevima, nego i u glagolskom pridjevu: učil, posāl, nāgal, čül, bīl, sjetīl, dovēzāl, položīl, rastāl, uplēl, kirijāl, tīl (=htio). Sičanski govor jedan je od rijetkih posavskih govora slavonskog dijalekta koji čuva l na kraju glagolskog pridjeva radnog muškog roda u jednini.

To je vrlo važno u dijalektološkim istraživanjima i ima veliko značenje za povijest hrvatskoga jezika i za kroatistiku uopće.

Prema nedavnim istraživanjima, u Magić Maloj ovo se obilježje dosta izgubilo (Kolenić 2010), a u Sičama je opet dobro i dosljedno očuvano. U svakom slučaju, Siče je jedno od rijetkih, ako ne i jedino štokavsko selo u kojem se -l dosljedno čuva na kraju sloga u muškom rodu jednine u glagolskom pridjevu radnom. Stoga stavljamo -l na kraj sloga u glagolskom pridjevu muškog roda koji djeluje na prvom mjestu u opisu suglasnika.

6.2.4. Šćakavizam

Sičanski je govor škakavski. Stare skupine * stj i * skj daju šć: pršćī, koščīce, Kūćīšće (ime zemljišnoga posjeda), šćūka, oprāšća, gōdīšće, Gradišće (Gradište kod Županje), pūšćāli, klīšća. Uz šćakavizam, povremeno se pojavljuju i neki štakavski oblici pod utjecajem književnog jezika, medija, škole itd.

Šćakavizam je značajka govora slavonskog dijalekta, ali ne samo slavonskog, već i unutar štokavskog dijalekta novoštokavskog ikavskog i istočnobosanskog dijalekta. Treba naglasiti da je čakavizam obilježje cijele čakavštine i cijelog kajkavskog narječja.

6.2.5. Dj i tj u glagola ostaje nepromijenjeno

U sadašnjem vremenu glagola koji u hrvatskom književnom jeziku glasi *ići* s prefiksom, grupa *dj* ostaje nepromijenjena kao u većini dijalekata slavonskog dijalekta: *dōjdē, zājđē, nājđē*. U infinitivu ovog glagola skupina *jt* ostaje nepromijenjena: *nāj̄t, dōjt, zāj̄t*.

6.2.6. Umekšavanje glasova *l i n* ispred *i*

U slavonskom je dijalektu često umekšavanje glasa *l i n* ispred *i*, a tako je *i* u Sičama: *dīljīli, zafāljiī pofāljit, mōljit, vōljīm, posōljit, dīljīt, ogūljīt, naslōnjit*.

6.2.7. Gubljenje glasa *h*

Vrlo je često gubljenje glasa *h* kao u svim dijalektima slavonskog narječja: *Dōvi* (= Duhovi), *lāče, řskavica, ěklat, strā, ódali, njōiva, po njī, grā, tīl, māčea, řin*. Samoglasnik *h* može se zamijeniti samoglasnikom *v* kako bi se izbjeglo često zijevanje ako je na kraju riječi ili ispred samoglasnika (*trbu^v, ~krū^v, sū^{vo}, kū^{vār}, stravōta*). Glas *h* može se zamijeniti glasom *j*: *snāja, dījat*.

6.2.8. Ostale fonološke osobine

Vokali se često reduciraju u suglasničkom položaju: *něk, āl, tām, kōlko, vādli, njězna, tūd, mēn*. U sičanskom govoru mogu se izgovoriti dva samoglasnika (ne u istom slogu) bez suglasnika u intervokalnom položaju: *čòek, naěkla, naīde se*. Izuzetno je reduciran u glagolskom infinitivu kao *i* u drugim dijalektima slavonskog narječja, posebno u Posavini: *it, zafā~ljīt, dōjt, zapísat*. Dakle, u podravskim dijalektima slavonskog dijalekta često se čuje infinitiv sa završnim *i*.

Česte su redukcije samoglasnika *o* na početku riječi: *vāmo, vō, nō, vī, nī, vāj, nāj*. Uz redukcije, jedan samoglasnik zamjenjuje se drugim u riječima tuđeg podrijetla: *mōdrac, ormonīka, emitācija, lemūn, apatekarīca*. U ovim primjerima izgovor stranaca je iskrivljen. Vokal *r* javlja se na mjestu samoglasnika *ž* u sadašnjem vremenu glagola *moći* u intervokalnom položaju: *mōrēš, mōrēmo* (Ako *mōrēm, mōrēm*). To je slučaj u većini dijalekata slavonskog dijalekta.

Glas *k* se gubi u nekim riječima (*rūške*) ili se pojavljuje kao sporedni glas (*òndak*). Kada se u sičanskom govoru na početku riječi nađu dva suglasnika, jedan se reducira: *čēla* (*pčela*), *čī* (*kći*), *ćēr, rūška* (*kruška*), *tīca* (*ptica*) (Moguš 1977: 87).

6.3. Podrijetlo riječi

U sičanskom govoru ima mnogo zavičajnih riječi koje su ili zastarjele, ili su prešle u pasivni jezik, ili jednostavno pripadaju dijalektu. Na primjer, jãbučica za rajčicu, oplëćak za žensku kratku košulju od domaćegta platna, mïlošća za dar u hrani koji se dobije pri odlasku iz kuće, mïlovanje za ljubavni odnos, iskazivanje nježnosti i mnoge druge.

Kad govorimo o leksiku u slavonskom dijalektu, tada se obično na prvom mjestu naglašava da u tom leksiku ima još mnogo tuđica, turcizama, germanizama, mađarizama itd., koji su detaljno navedeni. To je istina, ali bilo bi mnogo zanimljivije proučavati zavičajne riječi koje su još uvijek dobro očuvane na slavonskom, a potom i na sikanskom dijalektu, a koje su ili nestale iz književnog jezika ili na njemu nikada nisu bile.

Naravno, stranih riječi ima i u sikanskom leksikonu. Najviše su zastupljeni germanizmi (lökna, lumperāj, pläc, lüftat, šalter, šinja, vëš, tâl) i turcizama (maräma, šërbet, zanât, kâvga, šügav, kašika, avlija, kapïja, rakïja). Pored stranih riječi iz njemačkog i turskog, postoje i one koje potječu iz mađarskog (mämlaz, šör, üšoren, šântav), francuskog (kvartirvali, kavalir, küš, šampijôn), talijanskog (škapulär, salvéta i käsa) ili latinskog.

6.4. Frazemi

Frazemi su trajna veza riječi koje nemaju velike transformacije značenja, ali se često ponavljaju kao veze i prepoznatljive su.

Fraze u narodnom govoru Siča često se rimuju: àmãn - tãmãn, dâr – mâr (zbrika, nered), ostälo – propälo (kako bude), šiška mariška (neobično nakićena osoba), täta-mäta (znalac, sposoban čovjek), (nema) trte mërte (nije lako, nije jednostavno), no no (upozorenje djeci: ne diraj) i sl.

Vokalno podudaranje ne mora biti samo ono što se postiže na kraju riječi, to može biti i na početku riječi: dãn dãnäs (danas, do danas), pùn püncat (pun do vrha, prilično pun). U posljednja dva primjera fraza pojačava se značenje prve riječi i ponavlja se cijeli korijen te prve riječi.

Poznato je da značenje frazema nije izvedeno iz pojedinačnog značenja njezinih sastojaka. Neke su komponente fraze (ili sve) strane, kao što su: jesu tuđice, poput: äjn cväj (na brzinu),

šëcko jëdno (isto), mälö mörgeñ (nipošto), pod müs (mora se), na sabäjle (rano u jutro), kërke vüne (na leđima). Iz rječnika i frazeologije doznajemo mnogo o načinu života, radu, izvorima prihoda, društvenom životu, poteškoćama i radostima, narodnim običajima, bolestima - tako da osim lingvističkih podataka dobivamo i podatke o izvanjezičnoj stvarnosti ljudi iz Siče.

Do danas je Sičanski dijalekt zadržao većinu značajki slavonskog dijalekta u fonologiji, akcentuaciji, morfologiji, sintaksi i rječniku. Iznimka u odnosu na druge dijalekte slavonskog dijalekta (osim Magić Male i Selca) je l na kraju sloga u jednini muškog roda u glagolskom pridjevu radnom.

L je dobro očuvan na kraju sloga, iako smo od nekih pripovjedača samo povremeno čuli neke primjere muške jednine glagolskog pridjeva koji rade s prijelazom l u o a ne pisani jezik. Konačno, leksikon i frazeologija otkrivaju, pored jezičnih činjenica (etimologija riječi, tvorba riječi, distribucija riječi) i izvanjezičnu stvarnost, način života u posavskom mjestu Siče.

7. HRVATSKI GOVORI KAO NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

Republika je Hrvatska, kao sedamnaesta zemlja, u srpnju 2005. ratificirala *Konvenciju o očuvanju nematerijalne kulturne baštine*, a ona je izglasana 2003. na 32. zasjedanju Opće skupštine UNESCO-a (Jezik.hr, 2020).

Konvencija je stupila na snagu 2006. godine, nakon što ju je prihvatilo trideset zemalja. Međutim, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske od 2002. godine ima Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu, koje je u početku teoretski raspravljalo o kriterijima za upis pojedinog dobra u nacionalni registar kulturne baštine, a nekoliko godina kasnije započelo s upisom imovine na Listu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara (Jezik.hr, 2020).

Hrvatski lokalni dijalekti / govorne skupine / dijalekti spadaju u razne oblike folkloru (ples, tradicije, rituali, igre), umjetnost i obrt, a to je bilo moguće zahvaljujući članku 9. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturne baštine iz 1999. godine. Na popis su prvi uvršteni bednjanski

dijalekt i govor Huma na Sutli (2007.), žminjski dijalekt, govor posavskog sela Siče, kajkavsko donjosutlansko (ikavsko) narječje i dijalekt i toponomastika selo Vidonje (2008).

Godine 2019. na Popis je uvrštena Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što. Autor zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što je dr. Drago Štambuk, koji ju je predložio za uvrštavanje na Popis nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske. Ova formula pokriva prošlost hrvatskog jezika i središte je oko kojeg se mora graditi hrvatski jezični identitet (Jezik.hr, 2020).

Opisuje međusobnu povezanost hrvatskih dijalekata, koja je veća nego što se može vidjeti na površini. Ona obuhvaća svu dijalektalnu raznolikost u svoj svojoj raznolikosti, svu povijest hrvatskoga književnog jezika sa svojim vrlo dijalekatskim stilizacijama, uključujući i standardni jezik, kako je rasla i bila sjajno potvrđena. Uz to, zlatna formula ukazuje na pravi pristup tom standardnom jeziku, pristup koji nije sa stajališta dijalektološke stručnosti nego sve cjelovite povijesti hrvatskoga pisanja (Jezik.hr, 2020).

Upravo je zato ča-kaj-što zlatna formula hrvatskog jezika, kako je u svojoj recenziji napisao akademik Radoslav Katičić (Kolo 2, Zagreb, 2014). Hrvatska jezična raznolikost odgovara ukupnoj raznolikosti hrvatske nematerijalne kulture, kao i osobitostima mnoštva pojava tradicionalne materijalne kulture (Jezik.hr, 2020).

Uvrštavanje pojedinačnog govora na Popis znak je da je lokalna zajednica prepoznala svoj govor kao važan element svog identiteta i da će ga nastojati prenijeti na mlađe generacije i tako sačuvati njegov kontinuitet, prelazeći sa starijih na mlađi. To mogu postići različiti načini, najčešće pisanjem rječnika lokalnog jezika i održavanjem kontinuiranih radionica za najmlađe (Jezik.hr, 2020).

Iskustvo je pokazalo da je, nakon što se država počela institucionalno baviti zaštitom, odnosno prepoznavanjem i očuvanjem govora kao kulturnog dobra, bilo sustavno praćenje i rad na očuvanju lokalnog govora. Lokalne govore više ne prakticiraju samo ljubitelji svog kraja i govora (iako većina njih na leđima poduzima sve administrativne i organizacijske korake u očuvanju govora), ali su govori postali nezaobilazni dio identiteta mnogih, čiji dio čine se ne stide. koja se ističe pravom i ponosom (Jezik.hr, 2020).

Stari se slavonski dijalekt razlikuje od modernog, standardnog u svim gramatičkim razinama - od fonološke, do morfološke, sintaktičke i leksičke, a posebno po naglasnom sustavu. Upravo

je to ono što gotovo svi bez teoretskog znanja jezika mogu čuti i primijetiti na tržištu u Slavonskom Brodu ili, recimo, u Vinkovcima (Jezik.hr, 2020).

Na prvom mjestu je AKUT, specifičnost starih šokačkih govora, naglasak kojim je jasno da razgovarate sa Šokcem ili Šokicom (kratki naglasak na preposljednjem slogu). dijete, ikavsko-ijekavsko-dijete, dijete i na kraju čisto ekavsko dete, dijete (Jezik.hr, 2020).

Upravo s tim ekavskim jezikom vrlo su često prisutne negativne konotacije, jer ekavski poistovjećujemo sa Srbijom, ne znajući kako je slavonska Podravina, pa su sela poput Aljmaša ili Erduta kolokvijalno čista ekavština (Jezik.hr, 2020).

Druga posebnost je šćakavizam, postojanje glasa šć u smislu kliješta i prištića, zatim nepostojanje glasa h, pa imamo lad ili rana, zatim prijelaz huj, s riječju snaja, zatim omekšavanje od zvukova lu lj, ili nu nju, poput moljit, pofaljiti ..., dolazi i do gubitka završnice i u infinitivu, vrlo često i danas u razgovornom jeziku, umjesto da dišemo, imamo takav diat, propasti, slušajte, recite ..., pa tvorba komparativa u Starom Šokcu ima nastavak i-niže, gore, šire, i tvorba glagolskog pridjeva trpnog t, još jedna specifičnost koja je prešla u razgovorni jezik-poradito, naselito, posadito (Jezik.hr, 2020).

Posebna je i formacija muških osobnih imena na –a: Mata, Andra, Iva, gdje postoje problemi s deklinacijom, jer se oni dekliniraju prema takozvanoj deklinaciji, kao i ženska imena, postoji i tvorba polu- slogovi poput Bab Jula, Bab Jule, u kojima, prema deklinaciji padeža, prvi dio ostaje nepromijenjen, a drugi dio složenice mijenja se (Jezik.hr, 2020).

Kad govorimo o osobitostima i razlikama u rječniku i idiomima, postoji veliko bogatstvo i razlike od sela do sela, jer svako selo ima svoj leksički sustav. Ovo područje, posebno važno pri sastavljanju rječnika, meni je osobno najdraže, jer je to prilika da se uronite u jedan drugi, zaboravljeni svijet, u istinsko srce i dušu Slavonije, saznate kako se živjelo i razmišljalo, ali i kako je disala stara Šokadija (Jezik.hr, 2020).

Zahvaljujući novopokrenutom tečaju učenja slavenskog dijalekta kao zavičajnom idiomu, prvo na Učiteljskom fakultetu u Slavonskom Brodu, a zatim na Filozofskom fakultetu u Osijeku, redovita terenska nastava koja je neprocjenjivo iskustvo i za studente i za profesore, brojni objavljeni znanstveni radovi i rječnika u, staroštokavski govori sela Siče i Stari Perkovci uspješno su sačuvani od zaborava (Jezik.hr, 2020).

No, posao nikako nije gotov, sve je manje izvornih govornika, a demografska slika Slavonije znatno se promijenila u posljednjih 20 godina (Jezik.hr, 2020). Danas u slavonskim selima

nalazimo sve više Bosanaca, a sve manje izvornih govornika starog Šokaca. Uz nedovoljnu kvalitetu obrazovnog programa, koji bi mogao promijeniti novi kurikulum, vrlo često svjedočimo i nedovoljnom poznavanju jezika u medijima (Jezik.hr, 2020).

Ipak, kao izuzetno snažno oružje, mediji bi također trebali postati svjesni važnosti očuvanja nematerijalne kulturne baštine. Napokon, upravo je u jeziku najveća snaga i prepoznatljivost kulture. Jezik je ono što nas određuje, element zajedništva. U njemu su naša prošlost, sadašnjost i budućnost, snaga i prepoznatljivost kulture. Zbog svega toga vrlo je važno sačuvati ga i ne dopustiti da nestane nestankom izvornih govornika (Jezik.hr, 2020).

8. ZAKLJUČAK

Hrvatski jezik dijelimo na tri narječja: čakavski, kajkavski i štokavski. U dijalektologiji su dijalekti idiomi najvišeg ranga. Svaki od navedenih narječja opet je podijeljen na dijalekte. Svi se hrvatski dijalektolozi slažu da se hrvatski narodni govori sastoje od triju narječja nazvanih po upitnoj zamjenici kaj, ča i što. Slavonskim se dijalektom govori uglavnom u Slavoniji, ali njegovo područje nije ograničeno samo na Slavoniju: proteže se i na baranjsko-bačko područje južno od mađarske granice, zatim na skupinu sela oko Orašja u susjednoj bosanskoj Posavini, i obilježja Slavonski tip djelomično je sačuvan. Hrvati su u nekoliko hrvatskih sela južno od Kaloče u Mađarskoj. Slavonski je dijalekt podijeljen na tri osnovna poddijalekta: Podravina (na sjeveru, uz rijeku Dravu), Posavina (na jugu, uz rijeku Savu) i južnobaranjski ili baranjskobački (južno od granice s Mađarskom). Posavina se, pak, govori prema refleksu nekadašnjeg glasa *ě* se dijeli na ikavski, ekavski i ikavsko-ekavski. Ikavski posavski dijalekti protežu se na zapadu i krajnjem istoku od posavske zone, bočno obuhvaćajući ikavsko-jekavski i ekavski dijalekt u središnjoj Posavini. Ekavski govori su ograničeni na 11 sela jugozapadno od Vinkovaca, a u toj je zoni zabilježen govor s nezamijenjenim jatom u jednom dijelu sela Gradište. Ikavsko-jekavski dijalekt najrasprostranjeniji je posavski dijalekt, smješten uglavnom u središnjem dijelu Posavine (uključujući sedam sela u bosanskoj Posavini oko Orašja). U današnje vrijeme kada je engleski jezik postao globalni, u doba modernizacije i posljedica koje ona sa sobom nosi, nužno je sačuvati autohtone dijalekte kao dio kulturne baštine.

LITERATURA

1. Berbić Kolar, E., Kolenić, Lj. (2014) Sičanske riči, Sveučilišta J. J. Strossmayera, Učiteljski fakultet, Osijek
2. Finka, B., Šojat, A. (1973) O slavonskom dijalektu ekavskog izgovora u okolici Vinkovaca, Rasprave Instituta za jezik 2, Zagreb
3. Finka, B., Šojat, A. (1975) Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca, Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci, 35–131, Vinkovci
4. Ivšić, S. (1911) Prilog za slavenski akcenat. Rad JAZU 187, 133–208. Zagreb.
5. Ivšić, S. (1913) Današnji posavski govor, JAZU
6. Ivšić, S. (1913) Prilog za slavenski akcenat, Rad 187, Zagreb
7. Jezik.hr (2020) Jezik kao baština. Dostupno na: <https://jezik.hr/jezik-kao-bastina.html> (31.08.2020.)
8. Jozić, Ž. (2009) Refleks glasa ě u današnjem govoru Gradišta, Šokačka rič 5, Vinkovci
9. Kapović, M. (2008) O naglasku u staroštokavskom slavonskom dijalektu, Croatica et Slavica ladertina, Zadar
10. Kolenić, Lj. (2010) Nacrt za opis govora Magić Male, Šokačka rič 7, ZAKUD Vinkovci
11. Lisac, J. (2003) Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb
12. Mance, N. (2014) Suvremeni podravski govori slavonskoga dijalekta, Doktorski rad, Filozofski fakultet, Osijek
13. Rešetar, M. (1907) Der štokavische Dialekt. Schriften der Balkankommission, Ling. Abt. VIII, Beč.
14. Zirdum, A. (2001) Počeci naselja i stanovništvo broskog i gradiškog kraja 1968.-1991., Slavonski Brod